

ПРАВА ТА СВОБОДИ ОСОБИ ТА ГРОМАДЯНИНА В КОНСТИТУЦІЯХ ФРАНКОМОВНИХ ДЕРЖАВ АФРИКИ

Анотація. Конституційні права та свободи є фундаментальною основою існування та розвитку народу, а тому держава зобов'язана створювати ефективні організаційно-правові механізми для їх реалізації. У статті проведено порівняльний аналіз конституцій франкомовних держав африканського континенту, які були введені в дію відразу ж після отримання ними незалежності у 1950–1960-ті рр., та оновлених Основних законів наприкінці XX – початку XXI ст. Авторами було встановлено, що перші конституції у викладі прав і свобод осіб та громадян обмежувалися в основному найважливішими міжнародними деклараціями про них та розділами про суверенітет держави. Їх зміст орієнтувався насамперед на визначення організації державного механізму, його найважливіших ланок та стрижневі поняття держави й суверенітету, що обумовлювалося безпосереднім звільненням від колоніальної залежності, поспішністю у державотворенні й відсутності відповідного досвіду. Нові ж Основні закони без будь-якого винятку вирішують питання щодо прав і свобод людини у багатоаспектному обсязі. Вони забезпечують більшу роль держави в економічній сфері, визнають пріоритет людини у її взаємовідносинах з державою, містять широкий перелік прав і свобод осіб і громадян, розподіляють їх на громадянські, політичні, соціально-економічні, культурні, встановлюють гарантії їх реалізації та механізми захисту, регулюють відносини між суспільством та державою, не допускають зрощення державних і партійних інститутів, узурпації будь-якою політичною партією державної влади, вводять положення про соціальну державу, про зовнішньополітичну діяльність держави та про співвідношення національного і міжнародного права. Такі зміни обумовлювалися нагальними потребами вирішення гострих проблем внутрішньополітичного характеру та впливами процесу глобалізації. Вони свідчать про значний розвиток конституцій африканських франкомовних держав у напрямку до визначальних правових цінностей сучасності.

Ключові слова: франкомовні держави, конституції, африканський континент, права людини і громадянина, свободи людини і громадянина.

Olena V. Zinchenko

Department of International Private Law and Comparative Law
Yaroslav Mudryi National Law University
Kharkiv, Ukraine

RIGHTS AND FREEDOMS OF PERSONS AND CITIZENS IN CONSTITUTIONS OF FRENCH-SPEAKING COUNTRIES OF AFRICA

Abstract. Constitutional rights and freedoms are fundament of people's existence and development, that is why a state is obliged to create efficient organisational and law-based mechanisms

to their implementation. The article provides a comparative analysis of the constitutions of the French-speaking states of the African continent, which were put into effect immediately after states had gained independence in 1950–1960-s, and updated Major Laws in the late XX – early XXI centuries. The authors have come to the conclusion that the first constitutions in the presentation of the rights and freedoms of individuals and citizens were limited, mainly, to the most important international declarations about them and sections on the sovereignty of the state. Their content was focused primarily on the definition of the organisation of the state mechanism, its most important links and the core concepts of state and sovereignty, which was conditioned by the liberation from colonial oppression, the haste in state creation and lack of relevant experience. The new Basic Laws solve without exceptions issues regarding rights and freedoms of citizens and persons in many aspects. They provide a greater role for the state in the economic sphere, recognise the priority of the person in relations with the state, contain a wide list of rights and freedoms of individuals and citizens, divide them into civil, political, socio-economic, cultural, establish guarantees of their implementation and mechanisms of protection, regulate relations between society and the state, do not allow the merging of state and party institutions, usurpation by any political party of state power, introduce provisions on the social state, on foreign policy state and the ratio of national and international law. Such changes were conditioned by the urgent needs of solving the acute problems of the domestic political nature and the impact of the globalisation process. They demonstrate the significant development of the constitutions of the African French-speaking States towards the determinative law-based values of modern time.

Keywords: French-speaking states, constitutions, African continent, human and civil rights, human and civil freedoms.

ВСТУП

На формування структури і змісту перших конституцій африканських держав справили визначальний вплив численні чинники, зокрема англійське, романо-германське, звичаєве, релігійне право, національні традиції, побутовий устрій тощо, а на Основні закони кінця ХХ – початку ХХІ ст. – зміни, які відобразилися на політичному, соціальному і культурному розвитку, та виклики процесу глобалізації. Сьогодні на континенті існує 48 держав, 15 конституцій яких проголошують офіційною мовою англійську, 12 – французьку, 9 – арабську, 4 – португальську, 1 – амхарську, 8 – дві мови (ПАР – 11 мов, із яких основними є англійська й африкаанс). Таким чином, найбільш чисельними були країни (31 із 48) із державними європейськими мовами, а саме, англійською, французькою та португальською, під впливом яких на африканському континенті формувалося загальне та романо-германське право. Конституції арабомовних держав формувалися під впливом європейського світського та арабського релігійного права. Велика кількість держав та обмеженість обсягу статті змушують її авторів зупинитися лише на розгляді викладених у конституціях франкомовних країн прав та свобод, які, на переконання українського правознавця Шаповала В. М., «визнаються на сучасному етапі розвитку теорії і практики конституціоналізму основоположними об'єктами конституційного регулюван-

ня» [1]. Саме у надзвичайній гостроті порушеного питання і недослідженості тенденцій його еволюції полягає актуальність проблеми. Новизну дослідження складає визначення особливостей викладу прав і свобод осіб та громадян франкомовних країн Африки їх першими та оновленими конституціями, а також відмінностей між ними, ознаки яких є орієнтирами розвитку сучасної практики конституціоналізму. Матеріали статті становлять цінність для компаративістів, юристів-міжнародників, правознавців, дослідників африканських держав, викладачів дисциплін «Порівняльне правознавство» та «Конституційне право», для студентів.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Переслідуючи мету визначити особливості викладу прав і свобод особи конституціями франкомовних держав Африки, автори застосовували різні теоретичні методи та прийоми дослідження. Перш за все на підставі нормативно-правового та структурно-комплексного підходів до вирішення проблеми були проаналізовані перші й оновлені конституції означених держав. Це дозволило встановити властиві їм основоположні ознаки викладу тих чи інших прав і свобод людини, а також спільності й відмінності. Основним же методом виявився порівняльний аналіз предмета дослідження, який складає стрижень досягнення мети. Саме його застосування забезпечило встановлення спільних ознак і відмінностей як властивих кожному окремому Основному закону, так і кожній із двох їх груп.

Метод аналізу дозволив визначити, що Французька Республіка вперше застосувала метод писаних конституцій, у яких не тільки визначили функції органів нової держави, а й проголосили та конституційно закріпили перелік основних прав. З того часу цей метод був застосований практично всіма державами світу. Перелік міжнародних прав людини, звичайно, значно ширший ніж у конституціях тих держав, які приймалися задовго до появи міжнародного права з прав людини. Міжнародне право не могло не врахувати досвід соціалістичних країн чи країн загального достатку, а отже, воно проголошує також соціальні та економічні права, невідомі американському конституціоналізмові. Інститут прав людини українського конституціоналізму, який, з одного боку, не міг не зазнати впливу соціалістичних ідей, а з іншого – міжнародних стандартів прав людини, також включає широкий перелік соціальних та економічних прав.

Розгляду конституцій як однорядних одиниць сприяв системний метод, згідно з вимогами якого була сформульована проблема дослідження. Принципи ретроспективного аналізу, історизму та детермінізму забезпечили встановлення причин неоднакового викладу прав і свобод громадян першими й оновленими конституціями, а прагнення до об'єктивності у викладі матеріалу обумовлювало неупереджений їх розгляд. Важливим виявився принцип аналогії, сутність якого полягає у встановленні в числі десяти старих і дев'яти оновлених

конституцій найбільш яскравих взірців подання досліджуваної в статті проблеми і приєднання до кожного із них відповідних. Саме цей принцип забезпечив дотримання оптимального обсягу статті за рахунок дев'ятнадцяти джерел та об'єднання їх у дві групи на підставі виявлення їх визначальних ознак.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

2.1. Права та свободи особи та громадянина у постколоніальних конституціях

У перших Основних законах франкомовних держав виклад прав і свобод осіб та громадян помітно відрізнявся. Із десяти лише в трьох із них були окремі розділи, які присвячені вирішенню цього питання, до того ж дві – Гвінеї і Того – у своєму тексті: «Про основні права та свободи громадян», «Про громадянські свободи і людську особистість», а одна – Конго (Леопольдвіль, з 1966 р. – Кіншаса) – у формі додатку – «Основний закон про громадянські свободи» [2–4]. Конституція Гвінейської Республіки усіх громадян без різниці щодо раси, статі чи релігії, наділяла правом обрання і бути обраним за дотримання встановлених законом умов, а також користуватися свободою слова, друку, зібрань, об'єднань, маніфестацій, свободою совісті у рамках законів. Гарантувалося дотримання принципів хабеас корпус, недоторканності житла, таємниці листування, рівного права громадян на працю, відпочинок, соціальне забезпечення та освіту, свободи діяльності профспілок та страйків. Передбачалося покарання будь-якого акту расової дискримінації або расистської чи регіоналістської пропаганди, надання іноземцям притулку у випадку їх переслідування за політичну діяльність, а також в області науки й культури. Громадяни зобов'язувалися захищати Батьківщину, дотримуватися Конституції та інших законів республіки, сплачувати податки й виконувати свої громадські обов'язки [2].

Основний закон Республіки Того проголошував людську особу священною, а обов'язком держави – її захист та охорону, усіх громадян – рівними у правах, незалежно від статі, походження, раси, мови, вірувань та переконань, визнавав і гарантував непорушність і невід'ємність прав людини як індивідуума, а також у рамках громадських об'єднань, у яких проявляється його особистість. Кожен мав право на вільний розвиток своєї особистості за умови поваги прав інших осіб та дотримання публічного порядку і на застосування до нього принципів хабеас корпус [3]. Гарантувалася недоторканність житла, таємниця листування, телефонних розмов, поштових і телеграфних відправлень, свобода пересування, обрання місця помешкання, право власності, свобода висловлення своєї думки усно та письмово за умови дотримання законів, свобода об'єднань, захист шлюбу та сім'ї, свобода совісті і віросповідання. Держава зобов'язувалася сприяти батькам у вихованні дітей, захищати молодь від експлуатації, забезпечувати право на освіту [3]. Проголошувалося право на працю і захист державою громадянина від обмеження його з приводу походження, віросповідання чи пере-

конань, право на справедливу винагороду за працю, яка забезпечує достойне існування людини та її сім'ї. До обов'язків відносили захист Батьківщини, цілісності її території, сплату податків та участь у державних витратах [3].

Основний закон про громадянські свободи Конго (Леопольдвіль) дещо відрізнявся від попередніх положень про права громадян як своїм обсягом, так і помітною деталізацією положень. Так, ст. 1 наголошувала, що закон є висловленням непорушної відданості населення країни правам людини і демократії. Він надихається споконвічним піклуванням про забезпечення поваги людської особистості незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, громадянства, політичних чи інших переконань, соціального походження, майнового стану, народження або будь-якого іншого стану. Він переслідує мету визначити права, якими у Конго користуються окремі індивідууми, і забезпечувати дотримання яких чи сприяти здійсненню яких зобов'язані власті [4]. Вочевидь така стаття виникла у зв'язку із відсутністю у Конституції Конго (Леопольдвіль) Преамбули, на відміну від дев'яти інших основних законів франкомовних держав, у яких викладалися означені принципи.

Усі громадяни Конго проголошувалися вільними і рівними у їх достоїнстві і правах [4]. Стаття 3 у пп. 1–4 із підпунктами «а»–«б» викладала принципи хабеас корпус [4]. Стаття 4 вбачала сутність права на свободу у тому, що ніхто не може утримуватися у рабстві або у кабальній залежності, примушуватися до праці, за винятком осіб, що перебувають у в'язниці. Стаття 5 також досить деталізовано, у п'яти пунктах і п'яти підпунктах, викладала умови позбавлення свободи [4]. Таким же чином статті 6, 7 і 8 пояснювали права особи у випадку здійснення над нею справедливого суду та її переслідування [4]. Далі гарантувалися недоторканність житла, таємниця листування, телефонних і телеграфних повідомлень, право вступати до шлюбу і створювати сім'ю повнолітніми громадянами, свобода думки, совісті, релігії, захист від проходження релігійного навчання, право на освіту, недоторканність майна, участь у мирних зібраннях та об'єднаннях [4]. Держава зобов'язувалася прагнути до забезпечення кожному громадянину права на працю, вільний вибір роботи, на захист від безробіття, достойні умови праці, здатні забезпечувати гідне існування сім'ї. У випадках війни чи серйозних безладів, які загрожують внутрішній безпеці держави, уряду та провінційним властям надавалося право порушувати означені положення [4].

Останні сім конституцій проголошували основні принципи щодо прав і свобод осіб та громадян у Преамбулах та частково в інших розділах: Берегу Слонової Кістки, Дагомеї, Конго (Браззавіль), Нігеру, Того, Малі – у Преамбулах і главах «Про державу і суверенітет» [3; 5–9]; Габону – у Преамбулі і «Попередній главі» [10]; ЦАР – у Преамбулі, главі «Про устої суспільства» і розділі «Про державу і суверенітет» [11]. Так, Преамбула Конституції Республіки Берег Слонової Кістки декларувала, що її народ «проголошує свою прихильність до принципів Демократії і Прав Людини, як вони визначені Декларацією прав

людини і громадянина 1789 р., Загальною декларацією прав людини 1948 р. Він висловлює своє бажання співпрацювати у мирі і дружбі з усіма народами, які розділяють його ідеали Справедливості, Свободи, Рівності, Братства та Солідарності між людьми» [5]. У гл. I «Про державу і суверенітет» мова йшла, зокрема, про право голосу всіх громадян, про політичні права, рівність усіх перед законом незалежно від походження, раси, статі, релігії, про належність до політичних партій [5]. Подібні положення були властивими й іншим Преамбулам та главам, хоча вони дещо відрізнялися обсягом. «Зміст старих конституцій, – наголошував вітчизняний правознавець Шаповал В. М., – був зорієнтований насамперед на визначення організації державного механізму та його найважливіших ланок... Стрижневими для теорії і практики конституціоналізм є поняття держави й суверенітету... визначальна і невід’ємна якість відповідної влади у межах власної території та її незалежність у відносинах з іншими державами» [1]. Відповідно до його тверджень, преамбули багатьох конституцій країн, що розвиваються, містять посилання на міжнародні договори та інші акти універсального і регіонального характеру, зокрема, на Статут ООН та Організації Африканської Єдності, Загальну декларацію прав людини тощо. Саме тому положення преамбул носять нормативний характер [1]. Дослідник додавав, що посилання в преамбулі Конституції Франції на Декларацію прав людини і громадянина 1789 р. «виглядає своєрідною компенсацією відсутності в її структурі розділу або навіть статей, присвячених правам і свободам», що вплинуло на Основні закони деяких франкомовних держав Тропічної Африки [1].

2.2. Оновлені конституції про права та свободи особи та громадянина

Нові конституції вже всі без винятку містять преамбули, глави про права та свободи осіб та громадян і про державний суверенітет. «У процесі державно-правового розвитку країн світу, – пояснює подібне явище Шаповал В. М., – виявилася тенденція до ускладнення структури Основних законів, чим непрямом засвідчується розширення сфери конституційного регулювання» [1]. При цьому своєрідною структурою відрізняється Основний закон Конго (Кіншаса). Він розпочинається «обґрунтуванням законопроекту», у якому зазначається, що від моменту отримання незалежності 30 червня 1960 р. Республіка Конго переживала періодичні політичні кризи, обумовлені невизнанням певними силами законності Конституції, а з 1996 до 2003 р. – низку воєн з метою досягнення можливостей розвитку країни. 17 грудня 2002 р. у Преторії, у процесі Внутрішньоконголезького діалогу, була укладена Загальна ексклюзивна угода, яка передбачала ухвалення нової демократичної Конституції [12]. Важливо зазначити подвійне подання Конституцією розділу «Про державу і суверенітет», що не зустрічається в інших основних законах франкомовних держав Африки. У першому випадку, у п. 1 «Про державу і суверенітет» висувається мета зміцнення, порушеної безперервними війнами, національної єдності,

з одного боку, і створення центру стимулювання і розвитку знизу, з іншого боку. Підтверджується принцип плюралізму, його гарантування Конституцією, яка вбачає державну зраду у створенні інституту єдиної партії. Глава 2 «Про національність» гарантує підтримку принципу винятковості конголезької національності – громадянства, набуття, втрата й отримання якого визначаються органічним законом [12]. У п. 2 «Про права людини, основні свободи, обов'язки громадян і держави» укладачі Конституції підтверджують відданість Демократичної Республіки Конго правам людини та основним свободам, проголошеним міжнародними правовими документами, до яких вона приєдналася і внесла їх до тексту Конституції. У цій частині, відповідаючи вимогам доби, Конституція передбачає «солідне нововведення» у формі «чоловік-жінка» [12]. Пункт 3 «Про організацію та здійснення влади» формулює «головні турботи й піклування», які повинні домінувати в організації цих інститутів, а саме, забезпечення гармонійного функціонування державних інститутів, уникнення конфліктів, запровадження правової держави, опір будь-якій спробі диктаторського управління, гарантування правильного управління, боротьба із беззаконням, забезпечення демократичного чергування. Викладаються і методи досягнення такої мети. Пункт 4 «Про перегляд Конституції» наголошує неможливість перегляду викладених вище положень [12].

Лише після цього подається Преамбула, яка констатує, що «несправедливість із її наслідками, беззаконня, регіоналізм, трайбалізм, клановий устрій і блат, у їхніх численних проявах, лежать у підвалині загального зміщення цінностей і занепаду країни» [12]. Стверджується рішучість зберігати і зміцнювати незалежність і національну єдність, поважаючи різноманітність і позитивні особливості народу. Знову підтверджується приєднання і відданість Загальній декларації прав людини, Африканській хартії прав людини і народів, конвенціям Організації Об'єднаних Націй про права дитини та про права жінок, міжнародним документам щодо захисту прав людини, а також дотримання взаємної самобутності, принципів суверенітету і територіальної недоторканності кожної держави. Знову стверджується невідчужуване і невід'ємне право народу організовуватися і розвивати політичне, економічне, соціальне і культурне життя відповідно до національного духу [12]. У повторенні положення «Про державу і суверенітет» констатується приналежність останнього народу, його реалізація на референдумах шляхом загального, рівного і таємного голосування. Республіка Конго називається «правовою, незалежною, суверенною, єдиною, неподільною, соціальною, демократичною і світською державою». Офіційною проголошується французька мова, а національними – кіконго, лінгала, суахілі та чимуба, розвиток яких держава забезпечує без будь-якої дискримінації, а також підтримує і захищає інші мови країни. Наголошується і принцип децентралізації і наділення правосуб'єктністю територіальних утворень [12].

Повторний текст про права та свободи розподіляється на чотири глави: Глава 1. «Про громадянські і політичні права» (статті 11–33); Глава 2. «Про економічні, соціальні і культурні права» (статті 34–49); Глава 3. «Про колективні права» (статті 50–61); Глава 4. «Про громадянський обов'язок» (статті 62–67) [12]. Громадянські і політичні права полягають у народженні всіх людей країни вільними і рівними у правах та гідності, за тієї умови, що користування правами політичними визнається лише за конголезцями, за винятком встановлених законом випадків. Усі конголезці є рівними перед законом і володіють правом на рівний захист законів. Під час отримання освіти, вступу на державну службу та в будь-яких інших справах жоден конголезець не може піддаватися дискримінації з приводу свого віросповідання, походження, сім'ї, соціальних умов, місця помешкання, думок чи політичних переконань, належності до певної раси, етнічної групи, культурних чи лінгвістичних меншин. Органи державної влади всіляко захищають права жінки [12].

Людина визнається священною, перебуває під захистом держави, має право на життя, фізичну недоторканість, вільний розвиток за умови дотримання закону. Ніхто не може піддаватися жорстокому, нелюдському ставленню, що принижує гідність, утримуватися у рабстві, схилитися до примусової праці. Гарантуються принципи хабеас корпус і право на захист. Кожна людина має право на свободу думки та її висловлення, совісті, віросповідання, переконання, проведення демонстрацій та подачі петицій, на недоторканність приватного життя і вільне пересування [12].

Економічні, соціальні та культурні права полягають у священності приватної власності, гарантуванні приватного підприємництва, захисті від безробіття, справедливій заробітній платні, свободі об'єднання в організації, вступі до професійних спілок, у створенні сім'ї, захисті неповнолітніх, праві на отримання освіти, на культурне життя, охорону здоров'я, продовольчу безпеку, на захист людей похилого віку, на пристойне житло, на доступ до питної води та електричної енергії. Порядок втілення в життя таких прав визначається органічним законом [12]. До колективних прав належить забезпечення і втілення в життя мирного і гармонійного співіснування всіх етнічних груп країни, на незабруднене навколишнє середовище [12].

Громадянський обов'язок охоплює необхідність знати закони, захищати Вітчизну, поважати інших конголезців, зберігати власність, майно та захищати інтереси держави й інших громадян [12]. До речі, перший Основний закон Конго (Кіншаса) 1960 р., того часу Конго (Леопольдвіль), також відрізнявся помітною своєрідністю структури. По-перше, він іменувався не Конституцією, як в усіх інших франкомовних державах, а «Основним законом про структури Конго», по-друге, входив до трійки актів, які мали положення про права і свободи громадян, і, по-третє, виносив його за текст як окремий закон-додаток під назвою «Основний закон про громадянські свободи» [4; 13].

Певні відмінності спостерігаються і в інших конституціях. Перш за все усі вони більшою чи меншою мірою викладають права і свободи у преамбулах і розділах про державу та суверенітет, а також у спеціально присвячених цьому питанню главах. Різними виявляються і назви цих глав, зокрема, «Фундаментальні свободи, права та обов'язки» у Конституції Гвінеї [14]; «Фундаментальні підвалини суспільства» в Основному законі Центральноафриканської Республіки [15]; «Основоположні принципи і права» – Габону [16]; «Людське достоїнство. Пов'язані з ним права та обов'язки» – Малі [17]; «Про права та обов'язки» – Беніну [18]; «Свободи, права та обов'язки» – Кот д'Івуару [19]; «Про права та обов'язки людини» – Нігеру [20]; «Про громадянські права, свободи та обов'язки» – Того [21]. Конституції відрізняються і кількістю присвячених правам та свободам статей: Конго (Кіншаса) – 57 [12]; Того – 41 [21]; Беніну – 32 [18]; Нігеру – 25 [19]; Малі – 24 [17]; Гвінеї – 19 [14]; Центральноафриканської Республіки – 17 [15]; Кот д'Івуару – 6 [21] і Габону – 1 [16]. Однак із більшим розмаїттям чи помітною стислістю у Конституціях франкомовних держав декларуються основні права та свободи у поєднанні найважливіших принципів міжнародних документів з особливостями національних традицій та інших впливів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, порівняльний аналіз текстів перших конституцій франкомовних держав Африки дозволяє констатувати, що у викладі прав і свобод особи та громадянина вони обмежувалися, в основному найважливішими міжнародними деклараціями про них та розділами про суверенітет держави. Їх зміст орієнтувався у першу чергу на визначення організації державного механізму, його найважливіших ланок та стрижневі поняття держави й суверенітету, що обумовлювалося безпосереднім звільненням від колоніального гніту, революційною поспішністю у правовому оформленні щойно здобутої незалежності та відсутністю необхідного досвіду державотворення. Ухвалені ж через чотири-п'ять десятиліть нові Основні закони вже без будь-якого винятку вирішують питання щодо прав і свобод людини та громадянина у багатоаспектному обсязі, наближаючись до відповідних стандартів європейських конституцій. Вони забезпечують більшу роль держави в економічній сфері, визнають пріоритет людини у її взаємовідносинах із державою, містять широкий перелік прав і свобод осіб та громадян, розподіляють їх на громадянські, політичні, соціально-економічні, культурні, встановлюють гарантії їх реалізації та механізми захисту, регулюють відносини між суспільством та державою. Оновлені конституції не допускають зрощення державних і партійних інститутів, попереджають можливість узурпації будь-якою політичною партією державної влади, вводять положення про соціальну державу, про зовнішньополітичну діяльність держави та про співвідношення національного і міжнародного права.

Такі зміни свідчать про значний розвиток конституцій африканських франкомовних держав у напрямку до визначальних правових цінностей сучасності. Подібна еволюція обумовлювалася упродовж десятиліть нагальними потребами вирішення гострих проблем внутрішньополітичного характеру, зокрема, припинення громадянських воєн, збройних міжетнічних та міжконфесійних зіткнень, масових заворушень через зубожіння населення, попередження державних переворотів, диктаторських режимів із безперервними воєнними та надзвичайними станами, уникнення непотизму, корупції тощо, а з іншого боку, ефективними впливами процесу глобалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм : монографія / В. М. Шаповал. – Київ : Юридична фірма «Салком»; Юрінком Інтер, 2005. – 560 с.
- [2] Конституція Гвінейської Республіки 12 листопада 1958 г. [Електронний ресурс] : Конституції держав Африки. – Режим доступу: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPrICAqhKb7yhslidCrOIUTvLRFDjh6%2Fх1рWBmuqnbZOvQI3OPD1GZq30fDY62yo3m8%2BOsA5weloxsjStPSoMml87G9BPEnjq1303LUUTKr4Zv9PhQ9AfAx7R>.
- [3] Конституція Тоголезької Республіки 5 травня 1963 г. [Електронний ресурс] : Конституції держав Африки. – Режим доступу: <https://www.wdl.org/ru/item/2541/>.
- [4] Основний закон про структуру Конго 19 травня 1960 г. [Електронний ресурс] : Конституції держав Африки. – Режим доступу: <https://worldconstitutions.ru/?p=652&page=2>.
- [5] Конституція Республіки Берег Слонової Кістки 3 листопада 1960 г. з поправками на 11 січня 1963 г. [Електронний ресурс] : Конституції держав Африки. – Режим доступу: <http://www.africa-history.ru/upload/iblock/977/uaaazqzhvngid%20kfwyozvzulup%20vjbekwfkwfak%20ei%20frpnvasor%20iomczshurtzbqe.pdf>.
- [6] Конституція Республіки Нігер 8 листопада 1960 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://worldconstitutions.ru/?p=71>.
- [7] Конституція Республіки Дагомея 26 листопада 1960 г. [Електронний ресурс] : Конституції держав Африки. – Режим доступу: https://www.inafran.ru/sites/default/files/page_file/antuan-disser.pdf.
- [8] Конституція Республіки Конго 2 березня 1961 г. (Бразавіль). [Електронний ресурс] : Конституції держав Африки. – Режим доступу: <https://worldconstitutions.ru/?p=652&page=2>.
- [9] Конституція Республіки Малі 28 вересня 1960 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://worldconstitutions.ru/?p=764>.
- [10] Конституція Габонської Республіки 21 лютого 1961 г. [Електронний ресурс] : Конституції держав Африки. – Режим доступу: <https://worldconstitutions.ru/?p=46>.
- [11] Конституція Центральноафриканської Республіки 26 листопада 1964 г. [Електронний ресурс] : Конституції держав Африки. – Режим доступу: <https://worldconstitutions.ru/?p=477>.
- [12] Конституція Демократическої Республіки Конго (Кіншаса) 18 лютого 2006 г. [Електронний ресурс] : Конституції держав (країн) світу. – 2010. – Режим доступу: <https://worldconstitutions.ru/?p=215&attempt=1>.

- [13] Основной закон о гражданских свободах. Промульгирован 17 июня 1960 г. (Конго). [Электронный ресурс] : Конституции государств Африки. – Режим доступа: <https://worldconstitutions.ru/?p=652>.
- [14] Конституция Республики Гвинеи 1 января 1990 г. [Электронный ресурс] : Конституции государств (стран) мира. – 2010. – Режим доступа: <https://worldconstitutions.ru/?p=239>.
- [15] Конституция Центральноафриканской Республики 21 октября 2004 г. [Электронный ресурс] : Конституции государств (стран) мира. – 2010. – Режим доступа: <https://worldconstitutions.ru/?p=477>.
- [16] Конституция Республики Габон 1991 г., с изменениями 1994 г. [Электронный ресурс] : Конституции государств (стран) мира. – 2010. – Режим доступа: <https://worldconstitutions.ru/?p=57>.

REFERENCES

- [1] Shapoval, V.M. (2005). *Modern constitutionalism*. Kyiv: Salkom legal firm; Lawyer Inter.
- [2] Constitution of the Republic of Guinea. (1963, November). Retrieved from <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPrICAqhKb7yhslldCrOIUTvLRFdjh6%2FxpWBmuqnbZovQII3OPD1GZq30fDY62yo3m8%2B0sA5weloxsjstPSoMml87G9BPEnj1303LUUTKr4Zv9PhQ9AfAx7R>.
- [3] Constitution of the Togolese Republic. (1963, May). *Constitution of African States*. Retrieved from <https://www.wdl.org/ru/item/2541/>.
- [4] The Basic Law on the Structures of the Congo. (1960, May). *Constitution of African States*. Retrieved from <https://worldconstitutions.ru/?p=652&page=2>.
- [5] Constitution of the Republic of Ivory Coast. (1963, January). Retrieved from <http://www.africa-history.ru/upload/iblock/977/uaaazqzhvngid%20kfwyqzvlup%20vjbekwfkwfak%20ei%20frpnvasror%20iomczhsurtzbqe.pdf>.
- [6] Constitution of the Republic of Niger. (1961, July). *Constitution of African States*. Retrieved from <https://worldconstitutions.ru/?p=71>.
- [7] Constitution of the Republic of Dahomey November 26, 1960. (1963). *Constitution of African States*. Retrieved from https://www.inafran.ru/sites/default/files/page_file/antuan-disser.pdf.
- [8] Constitution of the Republic of Congo. (1961, March). *Constitution of African States. V.1.* (pp. 222-239). Moscow: Foreign Literature Publishing House. Retrieved from <https://worldconstitutions.ru/?p=215>. <https://worldconstitutions.ru/?p=67>.
- [9] Constitution of the Republic of Mali. (1960, September). *Constitution of African States*. Retrieved from <https://worldconstitutions.ru/?p=764>.
- [10] Constitution of the Gabonese Republic. (1963, February). Retrieved from <https://worldconstitutions.ru/?p=46>.
- [11] Constitution of the Central African Republic. (1964, November). *Constitution of African States*. Retrieved from <https://worldconstitutions.ru/?p=477>.
- [12] Constitutions of states (countries) of the world. (2006, February). *Constitution of the Democratic Republic of the Congo (Kinshasa)*. Retrieved from <https://worldconstitutions.ru/?p=215&attempt=1>.
- [13] The basic law on civil liberties (Congo). (1960, June). *Constitution of African States*. Retrieved from <https://worldconstitutions.ru/?p=652>.
- [14] Constitutions of states (countries) of the world. (2010). *Constitution of the Republic of Guinea January 1, 1990*. Retrieved from <https://worldconstitutions.ru/?p=239>.

- [15] Constitutions of states (countries) of the world. (2010). *Constitution of the Central African Republic*. Retrieved from <https://worldconstitutions.ru/?p=477>.
- [16] Constitutions of states (countries) of the world. (2010). *Constitution of the Republic of Gabon 1991, amended in 1994*. Retrieved from <https://worldconstitutions.ru/?p=57>.
- [17] Constitutions of states (countries) of the world. *Constitution of the Republic of Mali, 1992*. Retrieved from <https://worldconstitutions.ru/?p=67>.
- [18] Constitutions of states (countries) of the world. (2010, December). Retrieved from <https://worldconstitutions.ru/?p=55>.
- [19] Constitutions of states (countries) of the world. (2010, June). Retrieved from <https://worldconstitutions.ru/?p=248>.
- [20] Constitutions of states (countries) of the world. (2010, July). *Niger Constitution*. Retrieved from <https://worldconstitutions.ru/?p=71>.
- [21] Constitutions of states (countries) of the world. (2010). *The Constitution of the Republic of Togo (IV Republic)*. Retrieved from <https://worldconstitutions.ru/?p=75>.

Олена Володимирівна Зінченко

Доктор історичних наук

Доцент кафедри міжнародного приватного права та порівняльного правознавства

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

61024, вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна

Olena V. Zinchenko

Doctor of Sciences (History), Associate Professor

Department of International Private Law and Comparative Law

Yaroslav Mudryi National Law University

61024, 77 Pushkinskaya Str., Kharkiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Зінченко О. В. Права та свободи особи та громадянина в конституціях франкомовних держав Африки / О. В. Зінченко // Вісн. Нац. акад. прав. наук України. – 2019. – Т. 26, № 2. – С. 114–125.

Suggested Citation: Zinchenko, O.V. (2019). Rights and freedoms of persons and citizens in constitutions of French-speaking countries of Africa. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 26(2), 114–125.

Стаття надійшла / Submitted: 12/03/2019

Доопрацьовано / Revised: 22/04/2019

Схвалено до друку / Accepted: 20/06/2019